بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

ARAŞTIRMA-DENEME

Islamization and Identification of AI

İslâmî bir epistemoloji ile yapay zekânın tanımlanması ve keşfi üzerine

Süheyb Karaman · 2025

ÖZET

Bir medeniyetin teknolojiyle ilişkisi, onun kendi hakkındaki kanaatinin en açık sınavıdır. Müslümanlar bugün yapay zekâya tarihî bir mirasla geliyorlar: el-Cezerî'nin programlanabilir otomatlarından el-Hârizmî'nin algoritmasına uzanan bir çizgiyle. Bu makale o mirası hatırlatmakla başlıyor, el-Fârûkî'nin İslâmîleştirme projesini yapay zekâya taşıyan 12 adımlı bir çalışma çerçevesiyle devam ediyor ve Müslüman teknoloji üreticilerine yönelik yedi tezli bir manifesto ile bitiyor. Yol boyunca oyun sektörünün nesil üzerindeki yıkıcı etkisine, YouTube algoritmasının çocukları sürüklediği karanlığa ve İslâm'ın öz kahramanlarına olan yabancılaşmaya değiniliyor. Sahadan gelen somut örnekler (Qurany Kids, Vasiyetimdir/wasiyet.com, Seyf-ul Bahr, Geo-Tafakkur ve Bid'ah Innovation), teorinin piyasa testinden geçmeden tamamlanmış sayılamayacağı ilkesi gereğince sunuluyor.

ANAHTAR KAVRAMLAR · *Yapay zekâ etiği, İslâmîleştirme, tevhid, makâsıdü'ş-şerîa, i'timâniyye, algoritmik yönetişim, oyun fıkhı, dijital nesil krizi, hilâfet.*

I. Mirasçıyız: İslâm'ın otomasyon ve algoritma tarihi

Yapay zekânın doğum belgesine bakılırsa tarih genellikle 1956 yılını gösterir: Dartmouth'ta bir yaz toplantısı, John McCarthy ve arkadaşları. Bu anlatı doğru ama eksiktir. Algoritmik düşüncenin kökü Abbâsî coğrafyasına, Beytü'l-Hikme'nin kütüphanelerine ve Cizre'deki bir sarayın çizim masalarına uzanır.

Dokuzuncu yüzyılın Bağdat'ında Benû Mûsâ kardeşler (Ahmed, Muhammed ve Hasan) *Kitâbü'l-Hiyel*'i yazdılar. Aynı kardeşlerin bir başka eserinde, su gücüyle çalışan ve döner bir silindirdeki çıkıntılarla ayarlanan melodiyi çalabilen otomatik bir flüt tarif edilir: bilinen ilk programlanabilir makinelerden biri. Program kavramının tarihî habercisidir bu.

El-Hârizmî cebiri sistemleştirdi, ondalık sayı sistemini Batı'ya taşıdı ve bugün her yapay zekâ çalışanının algoritmik düşüncesine bizzat adını verdi. "Algoritma" kelimesi onun Latinceleştirilmiş adından başka bir şey değildir.

Cizre doğumlu el-Cezerî (1136–1206), Artuklu sarayının başmühendisi olarak elliyi aşkın mekanik cihaz tasarladı. 1206'da tamamladığı *el-Câmi' beyne'l-ilm ve'l-amel en-nâfi' fî sınâ'ati'l-hiyel*, ayrıntılı çizimler ve yapım talimatlarıyla dolu eşsiz bir mühendislik belgesidir; Donald R. Hill bu eseri 1974'te İngilizceye çevirmiştir. Su saatlerindeki algılama, mekanik karar ve tepki döngüsü, bugünkü robotik sistemlerin temel mantığıyla örtüşür.

İbn Sînâ'nın "uçan (boşlukta asılı) adam" düşünce deneyi, bütün duyusal girdiden yoksun bırakılmış bir insanın yine de kendi varlığının farkında olacağını öngörüyordu. Soru bugün de keskinliğini korur: Makine, ne kadar gelişmiş olursa olsun, özgün bir "ben varım" bilinci taşıyabilir mi?

İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzân*'ı bilginin toplumsal rehberlikten bağımsız oluşumunu kurgular; İbn Haldun ise *Mukaddime*'sinde asabiyet kavramıyla medeniyetlerin yükseliş ve çöküş dinamiklerini çözümler. Müslümanlar bu alana dışarıdan gelen kiracılar olarak değil, kurucu mirasın sahipleri olarak bakmalıdır.

II. Bugün: Kim şekillendiriyor ve neye göre?

O köklerden bugüne gelince çarpıcı bir tablo var: Yapay zekâyı şekillendiren değerler sistemi, İslâm'ın ontolojisiyle büyük ölçüde çelişmektedir. Mevcut paradigmanın dayandığı üç önerme şunlardır: İnsan zihni nöral hesaplamadan ibarettir ve prensipte makinelerle çoğaltılabilir. Bilinç, biyolojik mekanizmaların bir yan ürünüdür; aşkın bir boyutu yoktur. Ahlâkî değerler evrimsel uyarlanmalar ya da toplumsal sözleşmelerdir; evrensel bağlayıcılıkları yoktur. Bu üç önermenin üçü de İslâm'ın temel ilkeleriyle doğrudan çelişir.

Transhümanizm bu paradigmanın en tehlikeli çıktısıdır: İnsan ile makineyi kaynaştırarak ölümsüzlüğü ve "insan sonrası" varlığı hedefleyen bu felsefe, İslâm'ın insan anlayışıyla kökten çatışır. Ancak bu çatışma, yapay zekânın bütününü reddetmek için gerekçe değildir. Cerrahın teşhisine yardım eden yapay zekâ ile beyne çip yerleştiren teknolojiyi aynı ahlâkî statüde değerlendirmek yanlıştır.

Washington Üniversitesi'nden Dr. Muhammad Aurangzeb Ahmad, İslâm ile yapay zekânın kesişimini araştıran ender Müslüman akademisyenlerden biridir. Ahmad'ın "felâhı gözeten algoritma" kavramı dikkat çekicidir: Yapay zekânın İslâmî ölçütü kâr azamileştirmesi değil, kulların dünya ve âhiret iyiliğini gözeten bir çıktı üretmesidir.

Büyük dil modelleri ağırlıklı olarak İngilizce verilerle eğitilmiştir; İslâm'ın yazılı mirası, başta *el-Mektebetü'ş-Şâmile* olmak üzere, bu eğitim süreçlerinin büyük ölçüde dışındadır. Bu boşluk hem tehdit hem fırsattır. Bu yazının yazarı, el-Mektebetü'ş-Şâmile'yi yapay zekâ katmanına aktarma projesini Katar'da kurmayı planlamaktadır.

III. Çerçeve: Modern İslâmî düşünürlerden dersler

Bu tablo karşısında yalnızca teşhis koymak yetmez. El-Fârûkî, 1982'de *Islamization of Knowledge: General Principles and Work Plan* adlı eseriyle somut bir proje ortaya koydu. Teşhisi şuydu: Müslümanlar ne İslâm mirasına ne de modern bilime gerçek anlamda hâkimdir; bu çifte cehalet ümmetin temel sorunudur. Bu makale, o projeyi çağımızın gereklerine daha doğru cevap verebilecek biçimde yapay zekâya uyarlamayı hedefliyor.

El-Attâs farklı bir hat izler. Ona göre meselenin özünde edebin, yani uygun davranışın ve bilginin yerli yerine konulmasının kaybı yatar. Algoritmik sistemlerin ürettiği bilgi edebi yansıtıyor mu?

Ziauddin Sardar'ın 1985'te ortaya koyduğu İslâmî bilim anlayışı (bütüncül, evrenselci, değerleri yeniden bilime taşıyan) yapay zekânın tasarım ilkelerine doğrudan uygulanabilir. Sardar'ın "postnormal zamanlar" kavramı da yapay zekâ çağını tanımlamak için güçlü bir araçtır.

Tâhâ Abdurrahman'ın i'timâniyye (emanet etiği) paradigması en özgün katkıyı sunar. Üç ahlâk düzeyi tanımlar: soyut ahlâk (kurallara dayalı), yönlendirilmiş ahlâk (değerlere dayalı) ve desteklenmiş ahlâk, yani *ahlâk-ı müeyyede* (ilâhî emanet şuuru, niyet ve vicdan). Bu makalenin önerdiği "algoritmik niyet" kavramı doğrudan bu üçüncü düzeye aittir.

· Ummatics: Farkındalığın kurumsal ifadesi

Bu makalede adı geçen çerçevelerin hepsi (el-Fârûkî'nin bilginin İslâmîleştirilmesi projesi, el-Attâs'ın edep anlayışı, Sardar'ın postnormal kavramı, Abdurrahman'ın emanet etiği) bireysel düzlemde çalışır. Ümmetin kolektif ve medenî boyutunu sistemli biçimde ele alan yeni bir alan ise çok daha yakın zamanda doğdu: Ummatics.

Prof. Dr. Ovamir Anjum öncülüğünde 2022'de kurulan Ummatics Institute, ummatics'i şöyle tanımlıyor: Siyasete politika ne ise ümmete odur; ancak iktidar oyunlarından değil, dinî mesajın ihyâsından, yeryüzündeki emanetten ve adaletin tesisinden beslenen bir disiplin alanı. Anjum'un kışkırtıcı sorusu şudur: Müslümanlar çağdaş dünyada Müslümanlar olarak düşünüp eyleyebilir mi?

Ummatics'in yapay zekâ ve teknolojiyle doğrudan bağı bu makalenin çerçevesini derinleştirir. Kurumun çalışmalarında şu soru merkezîleşmiştir: Geleceğimizi biçimlendiren teknolojiler nötr araçlar değil de birer medenî aktörse, yani güç yapılarını ve varsayımları taşıyorlarsa, ne yapılmalıdır? Mobeen Vaid, Ummatics'teki makalesinde bunu netleştirir: Müslümanların teknolojik geleceği ümmet projesine rastlantısal olamaz; aksine onun temel itici güçlerinden biri olmak zorundadır.

El-Fârûkî'nin İslâmîleştirme projesi ile Anjum'un Ummatics çerçevesi birbirini tamamlar, ama farklı eksenlerde çalışır. El-Fârûkî bireysel akademisyene ve disipline odaklanır; Anjum kolektif ajansa ve medeniyete. Bu makale her iki ekseni de taşımak niyetindedir: 12 adımlı çerçeve bireysel geliştiriciye, 10. adımdaki kurumsal öneri ise ummatics düzlemine seslenir.

IV. Tanımlamak ve keşfetmek: Kur'ân'ın epistemolojik emri ve iki felsefî gerilim

Kur'ân'ın ilk emri yaygın çeviride "Oku!" olarak aktarılır. Fakat bugün okunacak olanın büyük çoğunluğunu başkaları yazmıştır: Algoritmalara gömülü değerler Batılı bakış açılarıyla tanımlanmış, yapay zekâ eğitim verilerinin dili çoğunlukla İngilizce, çerçevesi sekülerdir. Dolayısıyla "Oku!" emrinin önüne bir soru geçer: Neyi okuyacaksın? Kim yazdı? Hangi epistemoloji?

Bu soru ikra emrini iki boyuta ayırır. Birincisi *tanımlamaktır*: okunacak olanı adlandırmak, çerçevesini çizmek, ne olduğunu ilan etmek. İkincisi *keşfetmektir*: o tanımla çizilen çerçevenin içindeki sünnetullahı ortaya çıkarmak. *Islamization and Identification of AI* başlığı bu iki eylemi birlikte taşır: el-Fârûkî'nin metodolojik mirasını (islamization) ve Kur'ân'ın epistemolojik emrini (identification: tanımlama ve keşif) tek çatı altında toplar.

"İkra" kelimesinin sözlük anlamı okumak, okuyup duyurmaktır. Bu yazı onu bir adım öteye taşıyarak "tanımla, adlandır, vasfet" yönünde de okumayı öneriyor; bu, tercümeyi değiştirme iddiası değil, çerçeveyi derinleştiren bir yorumdur. Bu okumayla emir, Kur'ân'ın satırlarında üç ayrı boyutta karşımıza çıkar:

> اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ
>
> "Yaratan Rabbinin adıyla oku (tanımla)."
>
> *Alak 96/1*

Birinci ikra fıtrata, yani insanın yaratılışına gömülü, tecrübeden önceki tanıma kapasitesine işaret eder. El-Cezerî'nin mühendislik sezgisi, el-Hârizmî'nin algoritma kavrayışı, İbn Sînâ'nın idrak sorgulaması; hepsi bu birinci ikranın tezahürleridir. Modern yapay zekâ mimarları da bu katmana erişebildiklerinde gerçekten yenilik üretirler.

> اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ
>
> "Oku (duyur); Rabbin en büyük kerem sahibidir."

Alak 96/3

İkinci ikra Allah'ın ikramına işaret eder: çevreye, aileye, imkânlara, tecrübelere. Müslüman bir geliştiricinin teknik eğitimi, kültürel birikimi ve İslâmî mirası bu ikinci ikranın kapsamındadır. Yapay zekâ ekosisteminin sunduğu açık kaynak modeller, API'ler ve araçlar da bu katmanda değerlendirilebilir; yeter ki hangi niyetle kullanıldıkları bilinsin.

اِقْرَأْ كِتَابَكَ ۖ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا

"Kitabını oku (tanımla). Bugün hesap görücü olarak sen kendine yetersin."

İsrâ 17/14

Üçüncü ikra insanın ümmîliğine işaret eder: kendi çıkarını, kendi hesabını ve kendi egosunu bıraktığında ulaşabileceği bilgiye. Hesabı bırakmak; kâr optimizasyonunu, viral büyümeyi ve yatırım getirisini birincil ölçüt olmaktan çıkarmaktır. Algoritmik niyet kavramı tam da burada derinleşir: salt iyi niyetle kodlamak değil, kendi muhasebesini sıfırlayarak mutlak karşısında durmak.

وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ

"Ma'mûr Beyt'e andolsun."

Tûr 52/4

Beyt-i Ma'mûr, meleklerin durmaksızın ziyaret ettiği semâvî Kâbe'dir: Her gün yetmiş bin meleğin girdiği, sürekli imar hâlindeki, hiç boş kalmayan bir mekân. İnsan ümmîliğe ulaştığında, kendi hesabından azade olduğunda, yaratılışın kendisi onu yönlendirdiğinde varılan yer bu imar mekânıdır. Teknolojik üretimin nihaî hedefi de budur: Beyt-i Ma'mûr'un yeryüzündeki yansıması olan gerçek imar; inşa, medeniyetin filizlenmesi.

Buradan bakıldığında başlığın kendisi sorgulanır hâle gelir. Bu sorgulama derin bir itirazla örtüşür: "Dikkat et, sen burada İslâm'ı kozmosun bir cüzü kılıyorsun." Birinci ihtimal olarak şunu kabul edelim: El-Fârûkî'nin "islamization" terimi pragmatik ve metodolojik bir seçimdir. Modern akademik söylemde bir disiplini İslâmîleştirmek, onu İslâmî değer ve ilkeler aracılığıyla yeniden çerçevelemek demektir.

Başlığı bu metodolojik anlamıyla kullanmak tutarlıdır; eleştiri doğrudur, ancak çözüm başlığı değiştirmek değil, içeriği derinleştirmektir.

İkinci ihtimal daha radikaldir ve bu makalenin asıl iddiasını güçlendirir: İslâmîleştirmek değil, tanımlamak. Sünnetullah zaten kozmosun tamamını kuşatır; yapay zekâ da bu sünnetullahın içinde ortaya çıkmış bir gelişmedir. Görev onu İslâmîleştirmek değil, içindeki sünnetullahı (doğru tasarım ilkelerini, fıtrata uygun yapıları, imar hedeflerini) açığa çıkarmak ve tanımlamaktır. Bu açıdan bakıldığında "Yapay Zekâda Sünnetullahın Keşfi" demek daha isabetli olurdu; ancak el-Fârûkî'nin izinden giderek akademik söylemde yer açma kaygısıyla başlık korunmuştur. Okuyucu artık bu gerilimi bilerek okumaktadır.

V. Oyun, algoritma ve neslin geleceği

Yapay zekâyı teknolojinin geri kalanından soyutlamak mümkün değildir. Yapay zekânın en doğrudan ve en yıkıcı yansıması bugün çocukların ekran deneyiminde somutlaşmaktadır.

Modern video oyunları ve içerik platformları dopamin devresini bilinçli olarak hedef alır. Makâsıdü'ş-şerîanın hıfzu'l-akl ilkesi tam da buraya bakar. Ahmet Bayraktar Hoca, oyun fıkhı üzerine yürüttüğü çalışmada bu meseleye İslâm hukuku açısından yaklaşır; oyunun hükmünü içerdiği unsurlar ve zamanın kullanımı açısından değerlendirir. Belirleyici olan oyunun kendisi değil, nasıl tasarlandığı ve neye sürüklediğidir.

YouTube'un öneri algoritması azami etkileşim için optimize edilmiştir. Pratik bir gözlem: İslâmî içeriklerle başlayan bir oturumda 7–8. videoya gelindiğinde sistem çocukları büyü ve okültizm içeriklerine, şiddet barındıran oyun reklamlarına ve çarpık ilişki modellerine yönlendirebiliyor. Emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker ilkesi bu sisteme sessiz kalmayı yasaklar.

Çocukların Spider-Man'i ve Batman'i tanıyıp kendi kahramanlarını bilmemesi meselenin kültürel boyutunu özetler. Mus'ab b. Umeyr tek başına bir şehri İslâm'a açmış; Ebû Basîr ve Ebû Cendel, Hudeybiye'nin kısıtları altında bile direnişi sürdürmüş; Habbâb b. Eret kızgın kor üzerine yatırılırken teslim olmamıştır. Bu hikâyeler herhangi bir süper kahraman anlatısının dramatik derinliğini fazlasıyla karşılar. Sorun içeriğin yokluğu değil, üretiminin yokluğudur.

Dr. Naif Al-Mutawa bu boşluğu görerek 2006'da *The 99* çizgi roman serisini başlattı. Her karakterin gücünü Allah'ın doksan dokuz isminden aldığı bu seri pek çok ülkede yayımlandı; Barack Obama girişimi en yenilikçi örneklerden biri olarak andı. Al-Mutawa'nın sözü özlüdür: Müslüman çocukların yeni kahramanlara ihtiyacı var.

Müslüman çoğunluklu ülkelerde oyun bakanlıklarının ya da bu alanda uzman düzenleyici yapıların kurulması, neslin ve aklın korunması (hıfzu'n-nesl ve hıfzu'l-akl) açısından makâsıdın öngördüğü zorunlu adımlardan biri hâline gelmiştir.

VI. Alanda kimin izi var?

Teoriden pratiğe geçmek gerekiyor. DeepMind'ın kurucu ortağı ve 2024'ten bu yana Microsoft AI'ın CEO'su Mustafa Suleyman, *The Coming Wave* adlı kitabında teknolojinin tehlikelerini ele alır. TIME'ın yapay zekâda en etkili 100 kişi listesindeki Rumman Chowdhury, algoritmik önyargı ve hesap verebilirlik alanında küresel bir referanstır. BAE'li Omar Al Olama ise dünyanın ilk yapay zekâ bakanı sıfatıyla, Müslüman çoğunluklu bir devletin bu alanda stratejik konum alabileceğini göstermiştir.

Akademide Dr. Muhammad Aurangzeb Ahmad (Washington Üniversitesi), fıkhın kazuistik geleneğini yapay zekâ etiğine uyarlayan nadir isimlerdendir. Amana Raquib (IBA Karaçi) ve Junaid Qadir ise Facebook'un yapay zekâ etiği araştırma desteğini kazananlar arasında yer alarak İslâmî açıdan yapay zekâ etiği üzerine ilk sistemli çalışmalardan birini ortaya koymuştur.

Kur'ân teknolojisi alanında Twitter mühendisi Abdellatif Abdelfattah, Amazon'dan Anas Abou Allaban ve Meta'dan Mohamed Moussa'nın 2018'de bir hackathondan çıkardığı Tarteel AI, yapay zekâ destekli ilk Kur'ân ezber uygulamalarından biridir. Müslüman bir sorunu çözmek için Müslüman mühendisler en üst düzey teknik yetkinliği kullandığında neler mümkün olduğunu gösterir.

Edebiyat cephesinde G. Willow Wilson'ın *Alif the Unseen* romanı, İslâm, teknoloji ve distopya kesişiminde önemli bir örnektir. Bu alandaki kitap ve makaleler de giderek akademik bir külliyat oluşturuyor.

Türkiye'de DİDA bünyesinde Süheyb Karaman ve Özcan R. tarafından geliştirilen **Seyf-ul Bahr**, sahabe hikâyeleri ekseninde İslâmî değerleri oyun mekaniğine dönüştürme çabasıdır; ekrana değil masaya kurulan, fizikî bir kart oyunudur. Halfblood Studio'nun ürettiği **Qurany Kids**, çocuklara Kur'ân'ı yapay zekâ destekli olarak öğreten bir platformdur. **Vasiyetimdir/wasiyet.com**, ölümü hatırlatan ve son irade belgelerini dijitalleştiren İslâmî bir hizmet modelidir. **Geo-Tafakkur**, coğrafyayı ve doğal varlıkları tefekkür kapısına açan, Allah'ın kâinattaki âyetlerini keşfetmeyi oyunlaştırma ve artırılmış gerçeklikle harmanlayan özgün bir girişimdir. **Bid'ah Innovation** ise ismindeki ironiyle (görünüşte "yenilikçi" ama emr bi'l-ma'rûf yapan bir marka olarak) İslâmî değerlerin iş dünyasındaki özgün seslerinden birini oluşturur.

Ummatics Institute. Bu isimlerin etrafında daha büyük bir kolektif farkındalık da oluşmaktadır. Prof. Dr. Ovamir Anjum öncülüğündeki Ummatics Institute (ummatics.org); İslâmîleştirme, dijital sömürgecilik ve algoritmik hegemonya meselelerini ümmet perspektifinden ele alan, kolokyum ve konferanslarını İstanbul'da da düzenleyen yeni nesil bir akademik-kurumsal girişimdir. Dr. Sahar Khamis'in "Siber Ümmet, Algoritmik Hegemonya ve Dijital Dekolonizasyon" başlıklı çalışması, bu makalenin veri sömürgeciliği eleştirisini kurumsal bir zemine taşır. 2025 İstanbul Konferansı'nda tanıtılan CUSP (Collaboratives of Ummatic Soft Power) modeli, yani hukuk, eğitim, medya, ekonomi ve teknoloji alanlarında ülkeler aşırı işbirliği ağları, bu makalenin 10. adımında önerilen Şûrâ Konseyi'nin ve etki değerlendirme mekanizmalarının kurumsal büyük resmidir. Ummatics bu makalenin yazmadığı kitabı yazıyor; bu makale ise onun yazmadığı kodu kodluyor.

VII. Yapay zekânın İslâmîleştirilmesi: 12 adımlı çalışma çerçevesi

El-Fârûkî'nin projesini çağımızın gereklerine daha doğru cevap verebilecek biçimde yapay zekâya uyarlayan aşağıdaki çerçeve, bireyler, kurumlar ve politika yapıcılar için katmanlı olarak okunabilir.

1 Yapay zekâ disiplinine hâkimiyet

Makine öğrenmesi, derin öğrenme, doğal dil işleme, bilgisayarlı görü ve otonom sistemlerde uzmanlık düzeyinde yetkinlik. Hâkimiyet olmadan eleştiri yüzeysel, öneri hayalci kalır. Tarteel

AI'ı kuranlar konuşma tanıma algoritmalarını, Qurany Kids ekibi eğitim odaklı yapay zekâ mimarilerini içselleştirmek zorunda kalmıştır.

2 İslâm mirasına hâkimiyet

El-Cezerî'nin çizimlerinden İbn Sînâ'nın idrak felsefesine. El-Mektebetü'ş-Şâmile'yi yapay zekâ eğitim katmanına aktarmak, bu yazının yazarının Katar'da temellendirmeyi planladığı girişimin birincil hedefidir ve veri sömürgeciliğine karşı en somut cevaptır.

3 Mevcut yapay zekâ paradigmasının eleştirisi

Kavramsal düzey (hangi önermeler İslâm ile çelişir?), kurumsal düzey (kim üretiyor, kim kâr ediyor?) ve pratik düzey (gündelik kullanımda hangi değerleri aşındırıyor?). YouTube'un yedinci videoda çocukları sürüklemesi ve transhümanist ile İslâmî teknoloji ayrımı bu eleştirinin somut uygulama alanlarıdır.

4 İslâm mirası ile yapay zekânın temas noktalarının tespiti

İlim (vahiy, akıl ve kâinat), niyet (ameli anlamlı kılan), hikmet (salt bilginin ötesinde değer sezgisi), istihlâf (hilâfet sorumluluğu), şûrâ (algoritmik yönetişime örnek model) ve fesat yasağı (toplumsal zarar ölçütü).

5 Tevhidî çerçevenin kurulması

Bir yapay zekâ sistemi yaratılışın birliğine saygı göstermelidir: sosyal, ekolojik, ruhanî ve teknik boyutlar birbirinden koparılamaz. Bid'ah Innovation'ın ismi bu tevhidî çerçevenin iş dünyasındaki ironik yansımasıdır.

6 Hilâfet ve emanet etiğinin belirlenmesi

Kur'ân'ın hilâfet ilkesi (Bakara 2/30): yeryüzünü imar etmek, Allah'ın şefkat ve adalet sıfatlarını yansıtmak. Vasiyetimdir/wasiyet.com bu ilkenin somut pratiğidir: ölümü hatırlatan, son iradeyi

dijitalleştiren, hilâfet sorumluluğunu ekrana taşıyan bir hizmet.

7 Makâsıd çerçevesinin uygulanması

Her yapay zekâ projesi için beş soruluk sınav: Dinin korunması, canın korunması, aklın korunması (dopamin bağımlılığı yaratıyor mu?), neslin korunması ve malın korunması. Bu beş soru, İslâmî etki değerlendirmesinin standart çerçevesidir.

8 İ'timâniyye ile algoritmik niyetin tanımlanması

"Her piksel, her etkileşim, her özellik niyet ve ihsanla tasarlanmıştır." Bu cümle algoritmik niyetin saha pratiğidir. Niyet, salt bir kural listesi değil; sistemin kime, ne için ve hangi hesap verebilirlik çerçevesiyle hizmet ettiğini belirleyen derin yönelimdir.

9 Pratik modellerin hayata geçirilmesi

Qurany Kids (Halfblood Studio), Seyf-ul Bahr (DİDA; Süheyb Karaman ve Özcan R.), Vasiyetimdir/wasiyet.com, Geo-Tafakkur (doğal varlıkları tefekkür kapısına açan artırılmış gerçeklik uygulaması) ve Bid'ah Innovation. Her biri teorinin piyasa testinden geçmesinin somut örnekleridir.

10 Kurumsal yönetişim modelinin önerilmesi

Yapay Zekâ Şûrâ Konseyi, İslâmî Yapay Zekâ Etki Değerlendirmesi ve Müslüman çoğunluklu ülkelerde oyun bakanlıkları. Katar başta olmak üzere Körfez bölgesi, İslâm medeniyetinin yapay zekâ altyapısını inşa edebileceği en elverişli zemin olarak öne çıkmaktadır. Bu alanda iş yapmayı, ortak bulmayı ya da yatırım değerlendirmeyi düşünenleri yazarla irtibata davet ediyoruz. Ummatics Institute'un 2025'te tanıttığı CUSP modeli (teknoloji, hukuk, ekonomi ve eğitim alanlarında ülkeler aşırı şûrâ ağları) bu adımın küresel büyük resmini sunar.

11 Eğitim ve kapasite inşası

İslâm üniversitelerinde dinî eğitimle bütünleşik yapay zekâ müfredatları, lise düzeyinde programlama ve İslâmî teknoloji felsefesi dersleri, Müslüman kadın araştırmacı ve geliştiricilerin önündeki engelleri kaldıracak burs programları.

12 Yayın, savunuculuk ve küresel diyalog

UNESCO, OECD ve AB'nin yapay zekâ düzenleme süreçlerine İslâmî perspektiften katılım; Müslüman çoğunluklu ülke hükümetlerine politika belgeleri; Türkçe, Arapça ve Urduca akademik üretim. Kendi geleceğimizi kendi dilimizde tahayyül etmek, bağımsız düşüncenin ilk adımıdır.

VIII. Manifesto: Yedi tez

Bu tezler normatif önermelerdir: "öyledir" değil, "böyle olmalıdır" der. Bireysel geliştiricilere, kurumlara ve politika yapıcılara yönelik bir çağrıdır.

***T.*1 Teknoloji nötr değildir; ama kendi başına kötü de değildir.**

Tehlike, onu şekillendiren değerler sistemindedir. Reddetmek, Kur'ân'ın emrettiği imar görevini terk etmektir; körü körüne teslim olmak ise işgali davet etmektir. Doğru yol, bilge müdahale yoludur.

***T.*2 Bu mirasın sahibiyiz.**

El-Cezerî'nin otomatları, el-Hârizmî'nin algoritmaları, İbn Sînâ'nın idrak felsefesi: Özerk sistemler hakkında düşünmek İslâm medeniyetinin içinden gelen bir dürtüdür. Cizre doğumlu el-Cezerî'nin mirası, bugün Türkiye'deki Müslüman geliştiriciler için hem ilham hem yükümlülüktür.

***T.*3 Transhümanizm İslâm ile bağdaşmaz; yapay zekâ ise bağdaşabilir.**

Bu çatışma yapay zekânın bütününü reddetmek için gerekçe değildir. Qurany Kids bir çocuğu Kur'ân'a yakınlaştırıyorsa, sistemi güçlendiriyordur.

T.4 **Neslin korunması artık algoritmik bir meseledir.**

YouTube'un yedinci videoda çocukları sürüklemesi ve dopamin için optimize edilmiş oyun tasarımı, makâsıdın hıfzu'n-nesl ve hıfzu'l-akl ilkelerini her gün fiilen tehdit eden mekanizmalardır. Oyun bakanlıklarının kurulması bir fantezi değil, mesuliyetin kurumsal ifadesidir.

T.5 **Niyetle kodlamak, etik kullanım kadar zorunludur.**

"Her piksel, her etkileşim, her özellik niyet ve ihsanla tasarlanmıştır" cümlesi bir ahittir. Allah için programlamak, algoritmayı kurallardan değil sorumluluk şuurundan çıkarmak demektir.

T.6 **İslâmî yapay zekâ, küresel yapay zekâ etiğine özgün katkı sunabilir.**

Maslahat, şûrâ, emanet, hilâfet: Batılı çerçevelerin eksik bıraktığı boyutlardır. Bu katkı yalnızca Müslümanlara değil, bütün insanlığa sunulabilir. Rahmeten li'l-âlemîn misyonu algoritmik adaleti savunmayı da kapsar.

T.7 **İnşa etmeden eleştiri eksiktir; eleştirmeden inşa ise kördür.**

Seyf-ul Bahr bir sahabi hikâyesini masaya kurulan bir oyuna dönüştürürken Bid'ah Innovation İslâmî bir ayna tutmaktadır. Bu ikili kimlik, yani eleştiren ve inşa eden, Müslüman bir teknoloji üreticisinin olmazsa olmaz kimliğidir.

· Sonuç

El-Cezerî 12. yüzyılda yalnızca tasarlamadı; inşa etti, çizdi ve belgeledi. Bugün Müslüman teknoloji üreticilerine düşen de budur: yazmak, çizmek, kodlamak ve her şeyden önce inşa etmek.

Bu çalışma bir araştırma çağrısı olduğu kadar bir ortaklık davetiyesidir. El-Mektebetü'ş-Şâmile'yi yapay zekâ katmanına aktarma projesinden Seyf-ul Bahr'a, Geo-Tafakkur'dan Qurany Kids'e kadar bu alanda çalışmak, yatırım yapmak ya da fikir üretmek isteyen herkesi ortak çalışmaya, sahaya ve tartışmaya davet ediyoruz.

Medeniyet, niyetten değil; o niyeti taşıyan eserden hatırlanır.

Klasik kaynaklar

Benû Mûsâ. (9. yy). *Kitâbü'l-Hiyel*. Beytü'l-Hikme, Bağdat.

El-Cezerî, Bedîüzzaman İsmâil. (1206). *el-Câmi' beyne'l-ilm ve'l-amel en-nâfi' fî sınâ'ati'l-hiyel*. (İng. çev.: D. R. Hill, 1974, Reidel, Dordrecht.)

El-Hârizmî, Muhammed b. Mûsâ. (y. 820). *el-Kitâbü'l-Muhtasar fî hisâbi'l-cebr ve'l-mukâbele*. Bağdat.

İbn Sînâ. (11. yy). *el-İşârât ve't-tenbîhât*. (İng. çev.: S. C. Inati, 1996.)

İbn Tufeyl. (12. yy). *Hayy b. Yakzân*. (İng. çev.: L. E. Goodman, 2003, University of Chicago Press.)

İbn Haldun. (1377). *Mukaddime*. (Türkçe çev.: S. Uludağ, 2004, Dergâh, İstanbul.)

Modern İslâmî düşünce

Abdurrahman, Tâhâ. (2000). *Su'âlü'l-ahlâk*. el-Merkezü's-Sekâfiyyü'l-Arabî.

El-Attâs, Seyyid Muhammed Nakîb. (1978). *Islam and Secularism*. ABIM, Kuala Lumpur.

El-Fârûkî, İsmâil Râcî. (1982). *Islamization of Knowledge: General Principles and Work Plan*. IIIT, Herndon.

Hallaq, Wael B. (2019). *Reforming Modernity*. Columbia University Press.

Sardar, Ziauddin. (1985). *Islamic Futures*. Mansell, Londra.

Yapay zekâ ve İslâm araştırmaları

Ahmad, M. Aurangzeb. (2024). A.I. and Islam. *Down the Wormhole* podcast, bölüm 123.

Ali, Fatima vd. (2025). Islamic Ethics and AI: Trusteeship Ethics. *Philosophy & Technology*, 38(3).

Bayraktar, Ahmet. (tarihsiz). Oyun Fıkhı [araştırma makalesi]. Ahi Evran Üniversitesi.

Civelek, Yakup. (2024). Yapay Zekâ: Dijital Çağın Deccâlı mı? [araştırma makalesi].

Determann, Jörg M. (2020). *Islam, Science Fiction and Extraterrestrial Life*. I. B. Tauris.

Elmahjub, Ezieddin. (2023). Artificial Intelligence (AI) in Islamic Ethics: Towards Pluralist Ethical Benchmarking for AI. *Philosophy & Technology*, 36(4).

Mohadi, M.; Tarshany, Y. (2023). Maqasid al-Shari'ah and the Ethics of Artificial Intelligence. *Journal of Contemporary Maqasid Studies*, 2(2).

Qadir, J.; Raquib, A. (2020). Islamic Ethics and AI [Facebook Ethics in AI Research Initiative].

Kültür ve teknoloji

Al-Khalili, Jim. (2011). *The House of Wisdom*. Penguin.

Al-Mutawa, Naif. (2010). Superheroes Inspired by Islam. TED Global.

Suleyman, Mustafa. (2023). *The Coming Wave*. Crown, New York.

Wilson, G. Willow. (2012). *Alif the Unseen*. Grove Atlantic.

Ummatics: Dijital medeniyet ve ümmet

Anjum, Ovamir. (2023). What is Ummatics? Ummatics Institute. ummatics.org

Anjum, Ovamir. (2025). The Ummatic Method. Ummatics Institute. ummatics.org

Khamis, Sahar. (2025). Cyber Umma, Algorithmic Hegemony, and Digital Decolonization. Ummatics. ummatics.org

Vaid, Mobeen. (2023). The Specter of Digital Colonialism and the Ummatic Imperative. Ummatics. ummatics.org

Ummatics Institute. (2025). Istanbul Conference: The Ummatic Turn: Research, Method, Futures. ummatics.org

© 2025 Süheyb Karaman · DUT DİDA · Halfblood Studio · Temas, ortaklık ve yatırım: dida.com.tr

PDF olarak indir

← HANIN DİVÂNINA DÖN